

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۴، شماره ۱، بهار ۱۳۹۰، صفحات ۱۰۱-۱۱۷

ارزیابی برخی شاخص‌های ابعاد نابرابری منطقه‌ای در ایران

مرتضی توکلی، غریب فاضل‌نیا، یعقوب زارعی، مهران نیک‌آریا*

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۱۰/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۳/۳۱

چکیده

نابرابری به عنوان معضل قرن حاضر، بیشترین نگاه‌ها را معطوف خود ساخته است. گسترش محرومیت، مهاجرت، حاشیه‌نشینی، افزایش جرم و مانند آنها همگی ناشی از فقر و نابرابری است و این موارد ادله‌ای محکم در باب ضرورت پرداختن به این مهم هستند. پرداختن به نابرابری توسعه در ابعاد محرومیت، آسیب‌پذیری و نیازهای اساسی به عنوان یک پدیده عینی در مناطق روستایی مرزی و مرکزی ایران با استفاده از متون علمی، کتب و اسناد مرتبط با حوزه‌های تحقیق با روشی توصیفی-تحلیلی دستور کار پژوهش حاضر است. پژوهش حاضر، با استفاده از روش تصادفی نظام‌مند، پس از انتخاب ۲۲۴ دهستان به عنوان نمونه، با استفاده از مدل‌های ضریب پراکندگی و ضریب جینی، به بررسی روند تغییرات در مقطع ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد بیشترین نابرابری در ابعاد اجتماعی است و افزایش دسترسی در مرکز خلق فرصت‌های بیشتر را موجب شده است.

کلیدواژه‌ها: نابرابری / مطالعه تطبیقی / مناطق روستایی / ایران.

***

* به ترتیب، نویسنده مسئول و استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه زابل (tavakoly52@gmail.com)؛ استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه زابل؛ دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه زابل؛ و دانشجوی کارشناسی ریاضی محض دانشگاه زابل.

مقدمه و طرح مسئله

شاید بهترین تعریف از عدالت اجتماعی، برابری در دسترسی به فرصت‌ها برای عموم باشد. اما باید اذعان داشت نابرابری در دسترسی به فرصت‌ها منجر به عدم توازن در توزیع امکانات و خدمات، افزایش شکاف طبقاتی، اخلال در بخش کشاورزی، ایستا بودن این بخش در مناطق روستایی و به تبع آن مهاجرت افراد به مناطق شهری و افزایش هزینه زندگی در شهرها گردیده است. پیامدهایی چون افزایش حاشیه‌نشینی، بالا رفتن نرخ بیکاری، فقر، افزایش فساد و جرایم همگی به توسعه نابرابر مناطق محرومیت آن‌ها باز می‌گردد. عده‌ای بر این هستند که گسترش نابرابری در ایران را می‌توان از اثرات جهانی شدن دانست. به گونه‌ای که توزیع نامتعادل امکانات، منابع، ناهمگونی توسعه در مناطق و ایجاد شکاف عمیق بین مناطق برخوردار و محروم از مهم‌ترین اثرات جهانی شدن قلمداد می‌شود. این پژوهش بر آنست با توجه به موضوع پژوهش حاضر و با استناد به اهمیت و ضرورت موضوع مورد مطالعه به مقایسه تطبیقی ابعاد نابرابری در مناطق روستایی مرزی و مرکزی کشور، با توجه به هدف "تعیین تفاوت‌های منطقه‌ای بین روستاهای مناطق مرکزی و مرزی کشور" پردازد. در راستای اهداف تبیین اهداف پژوهش و با در نظر گرفتن بنیان نظری پژوهش، فرضیه این پژوهش بدین صورت مطرح می‌شود که نابرابری در مناطق روستایی مرزی و مرکزی ایران با عواملی همانند دسترسی و فرصت رابطه معنا داری دارد.

در اصل نوزدهم قانون اساسی به حقوق مساوی مردم ایران صرف نظر از رنگ، نژاد و زبان اشاره شده است (نبی‌زاده سرابندی، ۳، ۱۳۸۴). در تشریح برابری می‌توان این چنین ایراد کرد که برابری به این دلیل بیش از هر چیزی مهم است که با فرصت‌های زندگی، خوشبختی و عزت نفس افراد ارتباط پیدا می‌کند (شکوری، ۱۳۸۷، ۱۳۵). گفتنی است نابرابری با آغاز جهانی شدن شکل گرفته است (بروجنی، ۳، ۱۳۸۴). ماهیت جهانی شدن و تغییرات اقتصادی جهانی موضوع تحقیقات وسیع علمی در طول دو دهه گذشته بوده است. باید اضافه کرد جهانی شدن بسیار گسترده‌تر از زنجیره عرضه جهانی یا بین‌المللی جنبش مردم است که شامل فرایندهای پویا تجارت بین-

المللی و امور مالی که از بهم وصل کردن و به طور فزاینده ادغام اقتصادهای ملی به وجود آمده است (King Dejardin, 2009 2).

بسیاری معتقدند جهانی شدن، نشان دهنده واقعی تغییر ساختار سازمان اجتماعی است. اما آنچه حائز اهمیت است این است که جهانی شدن حتی در داخل کشورها نیز تاثیر می‌گذارد. به طوری که با تاثیر بر شهرهای کشورهای توسعه یافته شاهد رشد اقتصاد غیررسمی در آنها هستیم (Brahm, 2002, 7).

از دیگر موارد بحث انگیز در ادبیات جهانی شدن، اثر آن بر شرایط زندگی گروه‌های درآمدی و یا به طور روشن‌تر بر فقر و توزیع درآمد میان گروه‌های درآمدی می‌باشد (موسوی و همکاران، ۱۳۸۶، ۲۶۰) که ممکن است به کاهش افراد فقیرتر بینجامد.

تحلیل‌های آماری در ایران نشان می‌دهد (در ۳ مقوله درآمد، ثروت و رفاه) روستاها تفاوت معنی‌داری نسبت به هم دارند. مطالعات همچنین مبین این است که علیرغم سیاست‌های توزیعی نابرابری‌ها در تمام روستاها خصوصاً روستاهایی با حداکثر برنامه توسعه روستایی بیشتر بوده است (شکوری، ۱۳۸۰، ۶۳). همچنین تحقیقات بعمل آمده در بخش خدمات و رفاه اجتماعی در سال ۷۳ نشان می‌دهد که تنها ۸ استان توسعه یافته در کشور وجود داشته است. این رقم در سال ۸۳ به ۱۰ استان ارتقا پیدا کرده است. در حالی که ۱۵ استان نسبتاً توسعه یافته و ۵ استان کمتر توسعه یافته و ۴ استان توسعه نیافته بوده است و ضریب شدت نابرابری به میزان ۷۳/۶۲ درصد افزایش یافته است.

سنجه‌های نابرابری که در آثار اقتصادی عرضه شده‌اند را می‌توان در دو طبقه کلی طبقه‌بندی کرد. از یک سو سنجه‌هایی قرار دارند که می‌کوشند میزان نابرابری را در یک مفهوم عینی اندازه‌گیری کنند که معمولاً با استفاده از سنجه‌های آماری تغییر نسبی درآمد مانند (وارینانس، ضریب تغییر، ضریب جینی و...) صورت می‌گیرند و از سوی دیگر سنجه‌هایی هستند که می‌کوشند تا نابرابری را بر حسب یک مفهوم هنجاری از رفاه اجتماعی اندازه‌گیری کنند به نحوی که درجه نابرابری بیشتر منعکس کننده سطح

پایین‌تر رفاه اجتماعی برای سطح معینی از کل درآمد است مانند سنجه دالتون و آتکینسن... (ذاکرنجی، ۱۳۸۶، ۸۶).

در مورد نابرابری‌های اجتماعی مثال‌های زیادی وجود دارد. به عنوان نمونه شواهد قابل توجهی وجود دارد که دستاوردهای زنان به طور متوسط در مصرف، بهداشت و آموزش کمتر از مردان در سراسر کشورهای توسعه‌یافته و کشورهای در حال توسعه، بین ساکنان مناطق روستایی و شهری در داخل کشورهاست که همگی نشان از نابرابری جنسی دارند (Kanbur, 2002, 3).

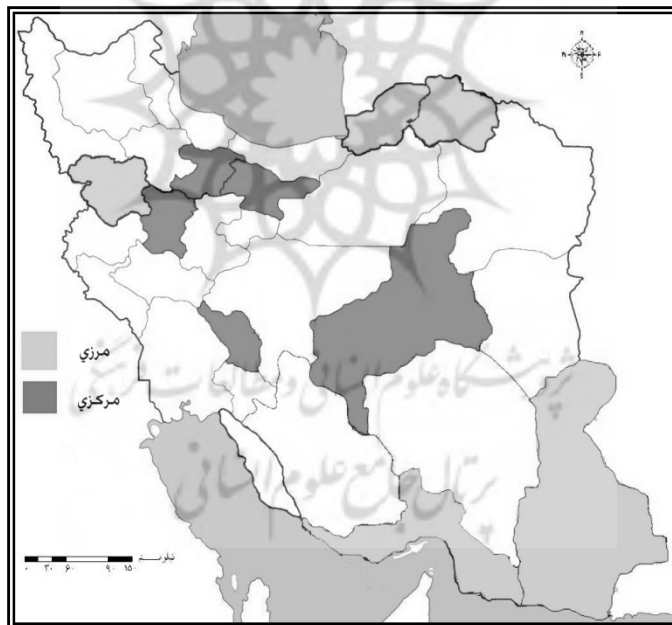
برخورداری یکسان همگان از آموزش و پرورش به منزله برخورداری از فرصت‌ها و خدمات برابر آموزشی می‌تواند نمایشگر یک نظام آموزشی برابر و با کیفیت مطلوب تلقی شود. لذا باید تلاش شود تا محدودیت‌های منطقه‌ای، جنسی و قومی برداشته شود.

داده‌های گردآوری شده از چهار شهر استان سیستان و بلوچستان (زاهدان، زابل، خاش و چابهار) نشان دهنده توزیع نابرابر تحصیلات در بین مردان و زنان است. به طوری که بیش از نیمی از بی‌سوادان استان را زنان تشکیل می‌دهند. حال آن که تنها ۵ درصد دارندگان تحصیلات دانشگاهی در استان زن هستند (طالب و گودرزی، ۱۳۸۲، ۱۲۶). در مقابل دختران شهری به جهت دسترسی آسانتر به منابع انسانی، مالی و کالبدی مطلوب‌تر در نظام آموزشی هزینه فرصت از دست رفته پایین‌تر، طبقه اجتماعی و اقتصادی بالاتر خانواده، نگرش خوشبینانه‌تر والدین به تحصیل آن‌ها و فرصت شغلی بیشتر به نسبت دختران روستایی، دسترسی و ادامه تحصیل بیشتری در آموزش دارند (آتشک، ۱۳۸۸، ۸۳).

اصطلاح نابرابری بهداشتی یک مفهوم توصیفی صرف نیست و به تفاوت میزان مرگ و میر، ابتلا به بیماری، امید به زندگی، سال‌های زندگی سر شده با ناتوانی و... با سه منشا طبقه اجتماعی، جنسیت، قومیت و نژاد می‌پردازد (وحدانی‌نیا و منتظری، ۱۳۸۵، ۵۳). میزان بهره‌مندی از خدمات بهداشتی - درمانی از جمله شاخص‌هایی است که با سطح سلامت جامعه ارتباط مستقیم دارد.

مواد و روش‌ها

این تحقیق بر آن است تا با توجه به کتب، مقالات علمی و منابع اسنادی در ارتباط با موضوع پژوهش و با مطالعه داده‌های رسمی موجود در خصوص دهستان‌های ۱۰ استان مرزی و مرکزی کشور که محدوده پژوهش مورد نظر را در بر می‌گیرند (نقشه شماره ۱) و با توجه به آمارنامه‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن طی سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ با مؤلفه‌های جمعیتی، بهداشتی، خدمات اساسی، بهداشتی و ارتباطات به تجزیه و تحلیل اطلاعات موجود با استفاده از نرم‌افزار Excel به مقایسه تطبیقی ابعاد نابرابری بین مناطق روستایی مرزی و مرکزی ایران به عنوان اصلی‌ترین هدف این پژوهش پردازد.

منبع: یافته‌های پژوهش

نقشه ۱- موقعیت استان‌های مورد مطالعه بر روی نقشه ایران

در راستای عینیت بخشیدن به اهداف این مطالعه، مجموعاً ۲۲۴ دهستان از ۵ استان مرزی و ۵ استان مرکزی به عنوان نمونه برای انجام این مقایسه به صورت تصادفی انتخاب شده‌اند. در این ارتباط ۱۴۱ دهستان از استان‌های سیستان و بلوچستان، کردستان، هرمزگان، خراسان شمالی و گلستان به عنوان نمونه استان‌های مرزی انتخاب شده‌اند (جدول ۱).

جدول ۱- دهستان‌های انتخاب شده در استان‌های مرزی

یزمان	دلگان	هودیان	پسر	دامن	باهوکالت	نگور	سندمیرتویان
پیر سهراب	کمیل سلیمان	ایرندگان	پشتکوه	سنگان	کارواندر	اسماعیل آباد	گوهر کوه
نازیل	اسکل آباد	ادیسی	بزی	قایم آباد	تیمور آباد	کوه خواجه	لوتک
محمد آباد	چپان آباد	دوست محمد	قرقری	مارغان	پنچار	حرمک	لادیز
ضمین	نصرت آباد	یم پشت	کشتگان	کوسک اسفندک	پسکوه	سب و سوران	چاقی
کله گان	زایلی	گشت	بنت	دستگرد	فتوح	مسکونان	گنجیج
سارپوک	چانف	لاشار جنوبی	لاشار شمالی	مخت	هیجان		
پشت اریابا	توی	نمشیر	پیرکاج	خسروآباد	بابارتاشی	سیاه منصور	نچف آباد
سیتان	کرانی	گرمین	تیلکوه	قل تپه	خورخوره	صاحب	ترجان
میرده	سرا	اردنان	حسن آباد جنوبی	زاورد شرقی	زاورد غربی	کلاترزان	نگل
قروچای	بیلاق جنوبی	دلبران	ایاتو	زربته	کائی تیرین	قراتوره	آبیرآباد
سورسور	خاورد	خا وویرایاد	کلجیدر				
سیاهو	فین	گپره	ایسین	نازیان	گجین	لاوان	خومه
درگان	منویه	چارک	مقام	درگاه	طابوم	سناخ	دولاب
سوزا	خومه	یمانی	بیابان	سیریک	دربین	کریان	گوربند
خراسان	صفی آباد	رویین	میراحو	زریق آباد	چرکان	راز	گرمخان
شمالی	پدرانلو	نکمران	خومه	زیارت	غلیان	غلامان	گنجان
گلستان	کتول	انجیرآب	نظام آباد	دلند	قلعه میران	اقی آباد	سلطانعلی
	کوهسارت	قلعه قافه	پنقای				

منبع: یافته‌های پژوهش

استان‌های تهران، قزوین، همدان، یزد و چهارمحال و بختیاری نیز به عنوان استان‌های مرکزی انتخاب شده‌اند که ۸۳ دهستان از استان‌های مذکور خصوصیات جامعه آماری مدنظر در این پژوهش را دارا بوده‌اند (جدول ۲).

روش مطالعه در این پژوهش توصیفی-تحلیلی، روش نمونه‌گیری سیستماتیک تصادفی و ابزار جمع‌آوری داده‌های رسمی آماری سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ می‌باشد.

جدول ۲- دهستان‌های انتخاب شده در استان‌های مرکزی

ده عباس	سولقان	سیاهرود	تاررود	جمع آبرود	حسن آباد	قلعه نو	کهریزک
غنی آباد	سعید آباد	هیرو	رودبار قصران	لوسانات بزرگ	لوسانات کوچک	چولین	سعید آباد
فردوس	اسکن آباد	ادیعی	بزی	قایم آباد	تیمور آباد	کوه خواجه	لوتک
الموت بالا	الموت پایین	معلم کلاهی	خرقان غربی	افشاریه	رامند شمالی	دودانگه سفلی	دودانگه علیا
فقارن شرقی	فقارن غربی	ترجه	کننگان	کوهک اسفندک	بسکوه	سیب و سوران	جالحق
چهاردولی	قلقل رود	گزران رود	خرم رود	سید شهاب	سرد رود سفلی	سرد رود علیا	درجین علیا
درجین سفلی	زن	مهربان سفلی	گل تپه	خاجیلو	ترک شرقی	ترک غربی	چوکار
اورزمان	سامن	چوزان	خلل شرقی	شمان	گاماسیاب	کاماسیاب	پیشخور
کنید	ایرو	سنگستان	چیچون دشت	مهاجران	خورخوره	صاحب	ترجان
پامط	مقدا	محمدیه	بنادکوک	سرخوید	پیشکوه	پینادران	میرکوه
تنگ چار	بغرویه	رساق	فهرج	رینه	کالی شیرین	فرآورده	آبیرآباد
پشکوه	دیاران	تافان	میرکوه	شلیل	گندمان	حومه	مظالمک
ارمند	خاکسیرزا	گلارد	میانس				

منبع: یافته‌های پژوهش

مدل‌هایی که به عنوان شاخص فقر و نابرابری در پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است، عبارتند از:

ضریب پراکندگی: یکی از روش‌های اساسی برای بدست آوردن نابرابری‌های منطقه‌ای است و با این روش می‌توان مشخص نمود که یک شاخص تا چه حد به طور نامتعادل در بین مناطق توزیع شده است:

$$cv = \frac{\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}}{\frac{\sum_{i=1}^n x_i}{n}}$$

در این رابطه:

$$CV = \text{ضریب پراکندگی}$$

$$\bar{x}_i = \text{مقدار است با مقدار یک متغیر در یک منطقه خاص}$$

$$\bar{x} = \text{مقدار متوسط همان متغیر همان مطالعات فرستنی}$$

$$n = \text{تعداد مناطق}$$

ضریب جینی: مقدار این شاخص هرچقدر به صفر نزدیک‌تر باشد نشان‌دهنده توزیع بهینه و متعادل امکانات در بین مناطق است. مقادیر بزرگتر نشان‌دهنده تمرکز امکانات در مناطق خاص و نابرابری بیشتر در توزیع آن است. ضریب جینی از رابطه زیر بدست می‌آید (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵، ۲۶۱)

$$G = 1 + \frac{1}{n} - \frac{2[ny_1 + (n-1)y_2 + \dots + yn]}{n \times \bar{Y}}$$

$$G = \alpha = \text{برابر است با ضریب جینی}$$

n = تعداد مناطق

$\bar{F}$ = میانگین شاخص مورد نظر

یافته‌های پژوهش

در این قسمت مؤلفه‌های مشترک سالنامه‌های آماری سال‌های ۶۵، ۷۵ و ۱۳۸۵ استخراج گردیده و در سه شاخص آسیب‌پذیری، محرومیت و دسترسی به نیازهای اساسی ابتدا در استان‌های مرزی و سپس در استان‌های مرکزی ارزیابی و مورد تجزیه تحلیل قرار خواهند گرفت.

مقایسه ابعاد نابرابری بین سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، و ۱۳۸۵ در استان‌های مرزی و مرکزی

آسیب‌پذیری

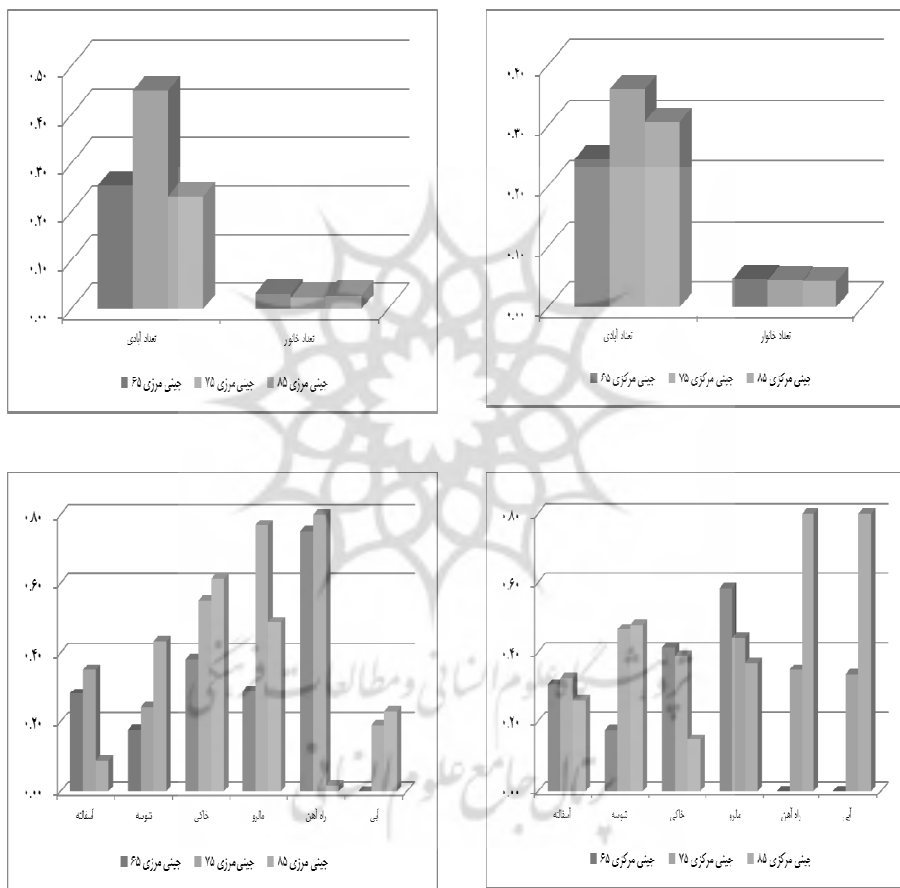
مؤلفه‌های جمعیتی و دسترسی به راه‌ها از مؤلفه‌های مشترک و قابل اتکا بوده‌اند که جهت سنجش میزان آسیب‌پذیری مناطق مرزی و مرکزی در سه دوره ۶۵، ۷۵ و ۱۳۸۵ در اینجا مورد بحث قرار گرفته است.

ضریب پراکندگی تعداد خانوار در سال‌های ۶۵، ۷۵ و ۸۵ به ترتیب ۰/۰۷، ۰/۰۵ و ۰/۰۶ حاصل شده است. ضریب جینی نیز به ترتیب ۰/۰۳، ۰/۰۲ و ۰/۰۳ بدست آمده است. در طرف دیگر ضریب جینی خانوار در استان‌های مرکزی در حالت ثابت مانده است. در سال ۶۵ این ضریب ۰/۰۵ و در سال ۷۵ و ۸۵ به ۰/۰۴ تنزل پیدا کرده است. در مقوله دسترسی به راه‌های ارتباطی نیز در طی سه دوره، یافته‌ها در مورد پراکندگی راه آسفalte حاکی از آن است که در سال‌های اخیر توازن بیشتری در بهره‌مندی از خطوط ارتباطی برقرار بوده است. ضریب جینی در دسترسی به راه آسفalte در استان‌های مرزی که از ۰/۲۸ و ۰/۳۵ در سال ۶۵ و ۷۵ به نرخ ۰/۰۹ در سال ۱۳۸۵ رسیده است روندی نزولی نابرابری را به وضوح نشان می‌دهد. این در حالی است که

ضریب جینی در دسترسی به راه آسفالتی در مرکز به ترتیب ۰/۳۱، ۰/۳۳ و ۰/۲۶ حاصل شده است.

ضریب جینی دسترسی به راه شوسه و راه خاکی نیز در نمودار ۱ قابل مشاهده است.

منبع: یافته‌های پژوهش

نمودار ۱- مقایسه ضریب جینی شاخص آسیب‌پذیری در استان‌های مرزی و مرکزی در سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵

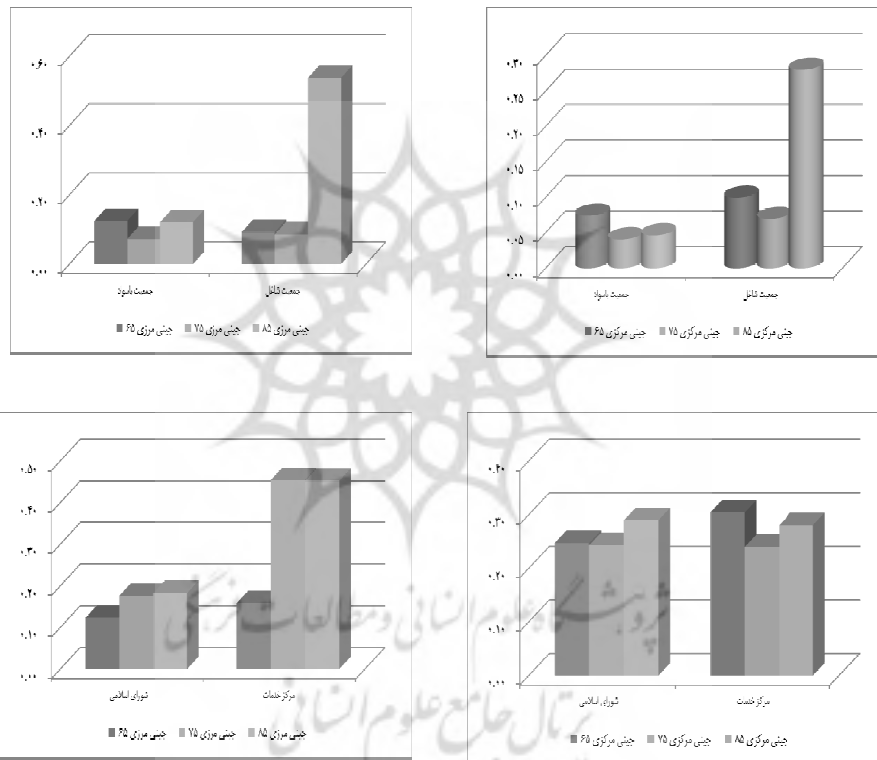
محرومیت

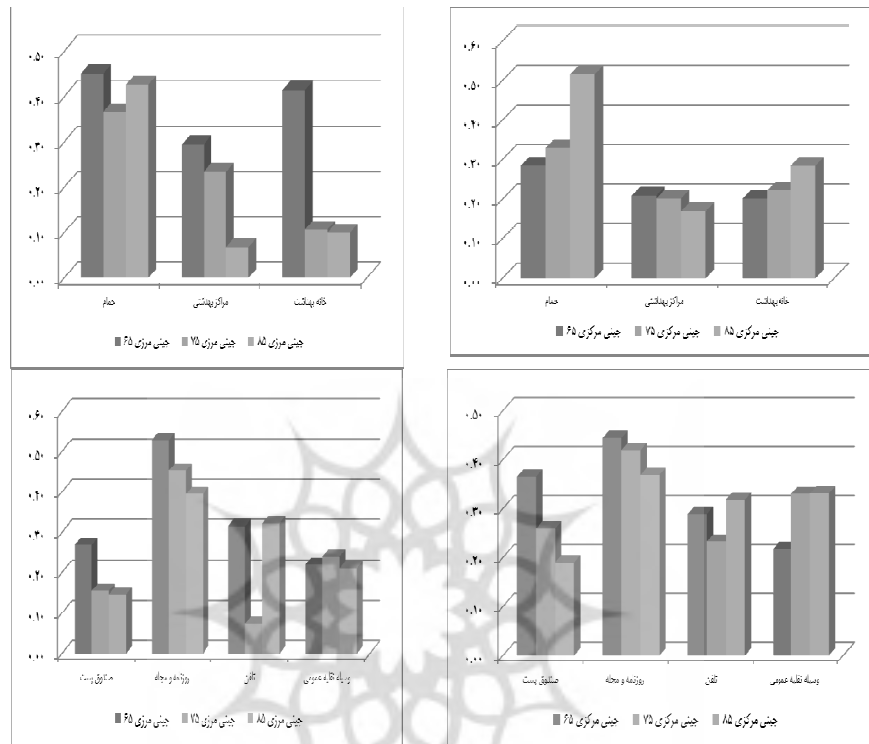
اشتغال، سواد، دسترسی به خدمات اداری، بهداشت و ارتباطات، مؤلفه‌هایی هستند که جهت ارزیابی میزان محرومیت مناطق مرزی و مرکزی در دوره‌های مورد مطالعه مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند. در ارزیابی یافته‌ها شواهد نشان می‌دهد که ضریب پراکندگی و جینی استان‌های مرزی اگرچه در مؤلفه اشتغال رو به افزایش است، اما در سواد تقریباً ثابت مانده است. ضریب پراکندگی در بحث اشتغال در دوره‌های ۶۵، ۷۵ و ۸۵ به ترتیب ۰/۱۹، ۰/۱۷، ۱/۲۰ و ضریب جینی در ۶۵ و ۷۵ برابر با ۰/۰۹ و در ۱۳۸۵ به ۰/۵۴ رسیده است. ضریب جینی اشتغال در استان‌های مرکزی نیز با افزایشی قابل توجه از ۰/۱۰ و ۰/۰۷ در سال‌های ۶۵ و ۷۵ به ۰/۲۸ در سال ۱۳۸۵ میل پیدا کرده است. ضریب جینی افراد باسواد مرزی به ترتیب ۲۶، ۰/۱۲، ۰/۰۷ و ۰/۱۲ و در میان جمعیت مرکزی در سال ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵، ۰/۰۷ و ۰/۰۴ و در سال ۸۵ به ۰/۰۵ رسیده است.

ضریب جینی در مؤلفه‌های بهداشت و ارتباطات در مناطق مرزی رو به کاهش بوده است. در سمت مقابل، ضریب جینی دسترسی به خانه بهداشت در مناطق مرکزی با روندی عکس از ۰/۲۰ در سال ۱۳۶۵ به ۰/۲۲ در سال ۷۵ و ۰/۲۸ در سال ۸۵ رسیده است.

در مقوله ارتباطات نیز در دسترسی به صندوق پست، روزنامه و مجله در مناطق مرزی و مرکزی کاهش یافته است اما جینی در دسترسی به وسیله نقلیه عمومی شواهد خبر از کاهش در مناطق مرزی و ثابت ماندن این ضریب در مناطق مرکزی می‌دهد. ضریب جینی در دسترسی به تلفن نیز در هر دو منطقه خیر از افزایش می‌دهد.

دسترسی به خدمات اداری نیز خبر از افزایش نابرابری در استان‌های مرکزی می‌دهد. ضریب جینی در دسترسی به شورای اسلامی در سال‌های ۶۵، ۷۵ و ۸۵ به ترتیب ۰/۲۵، ۰/۲۴، ۰/۲۹ و در دسترسی به مرکز خدمات روستایی ۰/۳۰، ۰/۲۴ و ۰/۲۸ به دست آمده است (نمودار ۲).

منبع: یافته‌های پژوهش

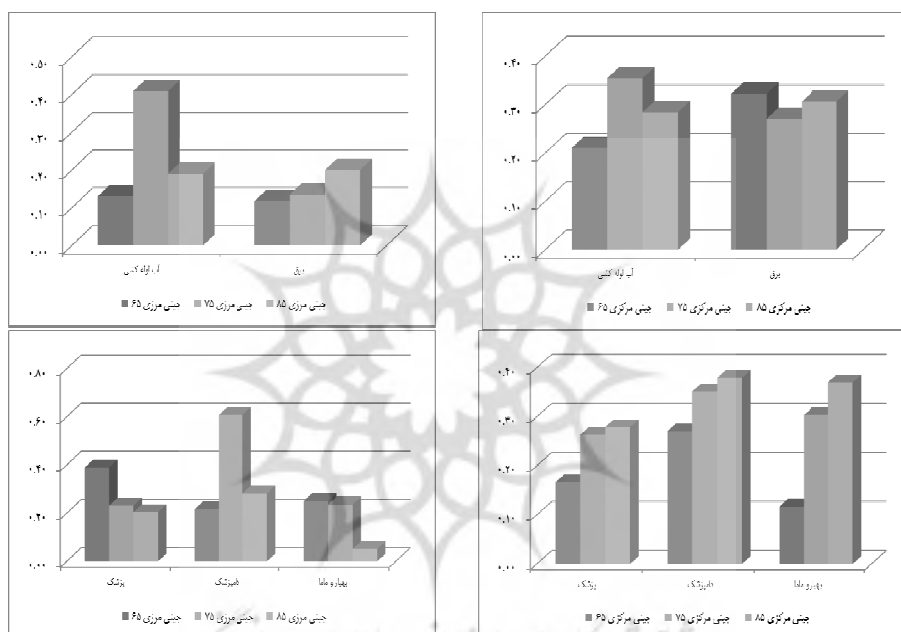
نمودار ۲- مقایسه ضریب جینی شاخص محرومیت در استان‌های مرزی و مرکزی در سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵

دسترسی به نیازمندی‌های اساسی

دسترسی به برق، آب لوله‌کشی، و مراقبت‌های بهداشتی در بحث نیازهای اساسی، جهت انجام مقایسه در مناطق مرزنشین و مرکز در دوره‌های ۱۳۶۵، ۷۵ و ۸۵ مورد ارزیابی قرار می‌گیرند. یافته‌ها مبین این موضوع است که دسترسی به برق نسبت به دوره‌های پیشین نابرابری بیشتری را نسبت به دسترسی به آب لوله‌کشی را در مناطق نشان می‌دهد.

ضریب جینی در دسترسی به برق به ترتیب ۰/۱۲، ۰/۱۴، ۰/۲۰ برای مناطق مرزی و ۰/۲۱، ۰/۳۵، ۰/۲۸ برای استان‌های مرکزی حاصل شد.

بررسی دسترسی به پزشک به عنوان مؤلفه بهداشت، درحالی که در مناطق مرزی طی سه دوره از ۰/۳۹ و ۰/۲۳ به ۰/۲۰ رسیده است، در مرکز سیری صعودی داشته است. به طوری که از ۰/۱۷ در سال ۶۵ به ۰/۲۶ در سال ۷۵ و ۰/۲۸ در سال ۱۳۸۵ رسیده است. جزئیات بیشتر در نمودار ۳ آمده است.

منبع: یافته‌های پژوهش

نمودار ۳- مقایسه ضریب جینی شاخص نیازهای اساسی در استان‌های مرزی و مرکزی در سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، و ۱۳۸۵

بحث و نتیجه‌گیری

در راستای بررسی مسئله پژوهش، به ارزیابی میانگین دسترسی در شاخص‌های زیرساختی (دسترسی به راه آسفالت، آب لوله‌کشی، برق)، شاخص‌های بهداشتی (دسترسی به حمام، مراکز بهداشتی درمانی، خانه بهداشت، پزشک، دامپزشک و تکنسین

دامپزشکی، بهیار و مامای روستایی) و شاخص‌های ارتباطی (دسترسی به صندوق پست، روزنامه و مجله، تلفن، وسیله نقلیه عمومی) و همچنین مقایسه اشتغال و سطح سواد پرداخته خواهد شد.

در مقوله شاخص‌های زیرساختی همان‌طور که در جدول ۳ آمده است. میانگین برخورداری در استان‌های مرزی در اکثر موارد کمتر از استان‌های مرکزی است.

جدول ۳- میانگین دسترسی به خدمات اساسی در استان‌های مرزی و مرکزی*

شاخص نسبت به جمعیت	راه آسفالت	آب لوله‌کشی	برق
میانگین مرزی ۶۵	۴۱۰۹	۱۱۶۹	۱۸۰۲
میانگین مرکزی ۶۵	۲۶۰۶	۹۲۷	۱۳۷۰
میانگین مرزی ۷۵	۱۴۷۴	۱۴۴۳۴	۷۰۱
میانگین مرکزی ۷۵	۱۱۹۲	۲۳۲۷	۶۶۸
میانگین مرزی ۸۵	۱۱۹۰	۶۸۰	۵۱۵
میانگین مرکزی ۸۵	۹۳۷	۸۳۲	۷۰۴

* شاخص‌ها بر حسب دسترسی به نفر است و با توجه به نسبت امکانات به جمعیت محاسبه شده است.

منبع: یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش در بررسی شاخص بهداشت نشان می‌دهد که تنها ساکنان مناطق مرزی در سال‌های ۶۵، ۷۵ و ۸۵ در دسترسی به بهیار و مامای روستایی وضعیت بهتری نسبت به مناطق مرکزی داشته‌اند و در عوض دسترسی به پزشک و مراکز بهداشتی‌درمانی در مقاطع ذکر شده در مناطق مرزی بسیار پایین‌تر از مناطق مرکزی است (جدول ۴).

جدول ۴- میانگین دسترسی به بهداشت در استان‌های مرزی و مرکزی

شاخص نسبت به جمعیت	حمام	مراکز بهداشتی و درمانی	خانه بهداشت	پزشک	دامپزشک و تکنیسین دامپزشکی	بیمار و مامای روستایی
میانگین مرزی ۶۵	۶۳۶۶	۹۸۳۸	۸۶۴۷	۱۱۵۹۲	۵۵۴۸	۶۸۷۵
میانگین مرکزی ۶۵	۸۸۷	۶۷۵۰	۳۳۷۶	۵۶۷۷	۶۸۶۶	۷۹۵۳
میانگین مرزی ۷۵	۵۸۳۸	۷۹۵۰	۱۵۹۸	۴۸۲۹	۶۴۸۰۷	۳۶۱۵
میانگین مرکزی ۷۵	۱۱۲۲	۴۳۴۲	۱۸۳۹	۴۲۵۹	۲۱۴۰۰	۴۷۹۴
میانگین مرزی ۸۵	۱۷۷۳۰	۵۹۱۱	۱۲۵۴	۵۴۶۷	۴۶۳۹۲	۳۸۶۱
میانگین مرکزی ۸۵	۴۱۶۹	۴۴۴۱	۱۶۹۳	۳۷۸۷	۳۲۳۸۸	۷۸۵۹

منبع: یافته‌های پژوهش

تجزیه و تحلیل داده‌ها در مورد شاخص دسترسی به ارتباطات در دهه‌های ۶۵، ۷۵ و ۱۳۸۵ در مناطق مرزی و مرکزی مبین این است که در سه متغیر دسترسی به صندوق پست، دسترسی به روزنامه و مجله و دسترسی به تلفن مناطق مرکزی برتری شایانی نسبت به مناطق مرزی دارند و تنها در دسترسی به وسیله نقلیه عمومی مناطق مرزی در سه دهه یادشده نسبت به مناطق مرکزی وضعیت بهتری دارد (جدول ۵).

جدول ۵- میانگین دسترسی به ارتباطات و خدمات اداری در استان‌های مرزی و مرکزی

شاخص نسبت به جمعیت	صندوق پست	دسترسی به روزنامه و مجله	تلفن	دسترسی به وسیله نقلیه عمومی
میانگین مرزی ۶۵	۳۶۴۱	۶۳۰۴۰	۲۰۰۵۹	۱۰۵۰
میانگین مرکزی ۶۵	۲۷۱۴	۱۹۶۶۸	۸۴۴۴	۱۱۲۶
میانگین مرزی ۷۵	۳۴۴۹	۳۸۷۴۲	۲۴۰۹	۹۴۳
میانگین مرکزی ۷۵	۲۶۲۲	۲۲۸۵۲	۱۴۰۰	۱۲۳۱
میانگین مرزی ۸۵	۷۶۶۹	۴۵۸۴۴	۱۲۲۷	۱۱۹۰
میانگین مرکزی ۸۵	۴۰۶۸	۳۰۸۲۸	۱۴۹۹	۱۳۹۸

منبع: یافته‌های پژوهش

از بررسی ۱۳ متغیر در قالب سه شاخص بین استان‌های مرزی و مرکزی، مشخص می‌شود که میزان دسترسی در مناطق مرکزی به مراتب بیش از مناطق مرزی است، به طوری که از ۱۳ شاخص مورد مطالعه در طی سه دهه، در ۱۰ شاخص برتری کامل از

آن مناطق مرکزی بوده است (جدول ۶) که مربوط به جمعیت باسواد و شاغل در استان‌های مرزی در سال‌های ۶۵، ۷۵ و ۸۵ در ادامه آمده است در ارتباط با دسترسی و خلق فرصت‌ها بیان شده است که آمار در مناطق مرزی و مرکزی این مطلب را تأیید می‌کند. آمار جمعیت شاغل نیز دال بر این مطلب است که دسترسی به فرصت در مناطق مرکزی باعث گردیده است تا نسبت افراد شاغل در این مناطق بیشتر باشد.

جدول ۶- میانگین دسترسی به سواد و اشتغال در استان‌های مرزی و مرکزی

شاخص نسبت به جمعیت	جمعیت باسواد	جمعیت شاغل
میانگین مرزی ۶۵	۳/۷	۴/۷
میانگین مرکزی ۶۵	۲/۴	۲/۴
میانگین مرزی ۷۵	۲/۰	۴/۴
میانگین مرکزی ۷۵	۱/۶	۳/۹
میانگین مرزی ۸۵	۲/۹	۴/۸
میانگین مرکزی ۸۵	۲/۶	۳/۷

منبع: یافته‌های پژوهش

بنابر شواهد موجود می‌توان گفت که بین نابرابری و عوامل دسترسی و فرصت رابطه معناداری وجود دارد.

بررسی‌های پژوهش در مقاطع ۶۵، ۷۵ و ۱۳۸۵ در مناطق روستایی استان‌های مرزی و مرکزی روشن می‌سازد که اگرچه میانگین دسترسی به خدمات در مناطق مرکزی در تمام این ادوار بیش از مناطق مرزی است اما نتایج پژوهش نشان می‌دهد که نابرابری در مناطق مرکزی بیشتر از مناطق مرزی وجود دارد. باید خاطر نشان ساخت ارزیابی شاخص محرومیت در طی این سه دوره نشان می‌دهد که نابرابری در مناطق مرزی نیز ارقام بالایی را به خود اختصاص داده است و محرومیت در ابعاد اجتماعی که بیشترین نابرابری را به خود اختصاص داده است، همچنان نتوانسته است آن‌چنان که باید در روستاهای مرزی به سرانجام برسد.

منابع

- آتشک، م. (۱۳۸۸)، «بررسی تساوی جنسیتی در دسترسی به آموزش». *فصلنامه زنان*، سال ۱۱، شماره ۴۴، صص. ۷۷-۱۰۷.
- بروجنی، ب. (۱۳۸۴)، «نگاهی به جهانی شدن و نابرابری با تأکید بر ایران». *فصلنامه رفاه اجتماعی*، سال ۵، شماره ۱۸، صص. ۲۰۱-۲۲۰.
- حکمت‌نیا، ح. و موسوی، م. (۱۳۸۵)، *کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای*. تهران: علوم نوین.
- ذاکرنجی، ح. (۱۳۸۶)، «نابرابری درآمدی در ایران». *فصلنامه رفاه اجتماعی*، سال ۶، شماره ۲۴، صص. ۸۳-۱۰۳.
- شکوری، ع. (۱۳۸۷)، «سیاست‌های حمایتی و توانمندسازی زنان». *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی*، سال ۱۶، شماره ۶۱، صص. ۱۲۹-۱۵۹.
- شکوری، ع. (۱۳۸۰)، «پژوهشی در روند توسعه و نابرابری در مناطق روستایی». *پژوهش‌های جغرافیایی*، سال ۳۳، شماره ۴۱، صص. ۵۳-۶۹.
- طالب، م. و گودرزی، م. (۱۳۸۲)، «قومیت، نابرابری آموزشی و تحولات جمعیت». *نامه علوم اجتماعی*، سال ۱۱، شماره ۱، صص. ۱۱۳-۱۴۲.
- موسوی، ن. و همکاران (۱۳۸۶)، «آثار جهانی شدن بر شاخص‌های فقر». *رفاه اجتماعی*، سال ۶، شماره ۲۴، صص. ۲۵۹-۲۷۹.
- نبی‌زاده سرابندی، س. (۱۳۸۴)، «بی‌عدالتی در فرصت‌های آموزشی سیستان و بلوچستان». *پژوهش زنان*، دوره ۳، شماره ۳، صص. ۱۵۵-۱۷۵.
- وحدانی‌نیا، م. و منتظری، ع. (۱۳۸۵)، «نابرابری بهداشتی با منشأ اقتصادی- اجتماعی و شاخص‌های اندازه‌گیری آن در مطالعات اپیدمیولوژی». *مجله تخصصی اپیدمیولوژی ایران*، دوره ۱، شماره ۳، صص. ۵۸-۵۳.
- Braham, Eric (2003), "Globalization, modernity, and their discontents: a review essay and bibliography for the Center to Advance Research and Teaching in the Social Sciences. *CARTSS Seminar Series*. Las Vegas: University of Nevada. pp. 1- 48.
- Kanbur, R. (2002), "Education, empowerment and gender inequalities". *CREDIT Research Paper*, Vol. 2, No. 14, pp. 1- 18.
- King Dejardin, A. (2009), "Gender (in) equality, globalization and governance". *ILO Working Paper*, No. 92, pp. 1- 42.